



## Examining contemporary political poems about women's Emphasizing the theory of mental political participation schemas(1285-1357 AH)

Hamed Nowrouzi <sup>1\*</sup>, Vajihah Zamani Babgohari <sup>2</sup>

<sup>1\*</sup> Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

<sup>2</sup> PhD student, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran.

Article Info	ABSTRACT
<b>Article type:</b> <b>Research Article</b>	In contemporary political history, since the time of the constitution, the issue of women's presence in the society has become more concrete, and many poets, both men and women, have tended to discuss various political issues, including women's participation. For a long time, researchers have proposed men's views and traditional and patriarchal attitudes ruling the society as the main reason for women's lack of political participation. Examining mental schemas can help to know the views and understanding of people of any society about themselves or others. By carefully examining these types of mental schemas, one can better understand the reasons for the low presence of women in political arenas and find a solution. The present research has evaluated the political poems of male and female poets from the constitutional period until the end of Mohammadreza Pahlavi's reign and examined their mental schemas about women's political participation. The data of this descriptive-analytical research were analyzed by thematic analysis and the personal mental schemas of male poets (activeness and passiveness of women) and the mental schemas of female poets (from another perspective and from their own perspective). Investigation and contrasting and similar schemas between these two strata were identified. The findings of the research show that most male poets have paid attention to the participation of women, including in the country's political affairs, and have always encouraged women to be effective and active in the administration of the country's affairs. On the other hand, female poets, while emphasizing all kinds of personal, social and political rights and abilities of women, consider and address women as weak, worthless and inferior from the eyes of men. It seems that the reason for the lack of political participation of women can be found in this factor. <b>Keywords:</b> Political poetry, women's political participation, contemporary period, mental schemas, cognitive psychology.
<b>Received:</b> 27/09/2024	
<b>Accepted:</b> 01/03/2025	

*Cite this article:* Nowrouzi , Hamed ., Zamani Babgohari, Vajihah., (2025), Examining contemporary political poems about women's political participation Emphasizing the theory of mental schemas(1285-1357 AH), *Interdisciplinary research in persian Language and literature*, Vol. 3, New Series, No.2, Autumn and Winter 2025: pages:259-294.

DOI: 10.30479/irpli.2025.20985.1199



© The Author(s).

**Publisher:** Imam Khomeini International University

\*Corresponding Author: Hamed Nowrouzi

**Address:** Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

**E-mail:** [hd\\_noruzi@birjand.ac.ir](mailto:hd_noruzi@birjand.ac.ir)



## بررسی اشعار سیاسی معاصر درباره مشارکت سیاسی زنان با تأکید بر نظریه طرحواره‌های ذهنی (۱۲۸۵ - ۱۳۵۷ ش)\*

حامد نوروزی<sup>۱</sup>، وجیهه زمانی بابگهری<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران

<sup>۲</sup> دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند

### اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۰۷/۰۶

پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۱۱

در تاریخ سیاسی معاصر، از زمان مشروطه، بحث حضور زنان در جامعه، ملموس‌تر مطرح گردید و شاعران بسیاری، اعم از زن و مرد، به طرح مباحث گوناگون سیاسی، از جمله مشارکت زنان، گرایش پیدا کردند. پژوهشگران از دیرباز، دیدگاه‌های مردان و نگرش‌های سنتی و مردسالارانه حاکم بر جامعه را دلیل اصلی عدم مشارکت سیاسی زنان مطرح کرده‌اند. بررسی طرحواره‌های ذهنی، می‌تواند به شناخت دیدگاه‌ها و درک و فهم افراد هر جامعه درباره خود یا دیگران، کمک شایانی کند. با بررسی طرحواره‌های ذهنی می‌توان به دلایل کم‌رنگ بودن حضور زنان در عرصه‌های سیاسی پی برد و درصد چاره برآمد. پژوهش حاضر، اشعار سیاسی شاعران زن و مرد را از زمان مشروطه تا پایان سلطنت محمدرضا پهلوی، ارزیابی نموده و طرحواره‌های ذهنی آنان را درباره مشارکت سیاسی زنان انعکاس داده است. داده‌های این پژوهش توصیفی-تحلیلی، به روش تحلیل مضمون واکاوی شده و طرحواره‌های ذهنی شخصی شاعران مرد (فعل‌ال بودن و منفعل بودن زنان) و طرحواره‌های ذهنی خویشان شاعران زن (از منظر دیگری و از منظر خود)، بررسی و طرحواره‌های متضاد و مشابه بین این دو قشر، شناسایی شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، بیشتر شاعران مرد، به مشارکت زنان، از جمله در امور سیاسی کشور، توجه داشته و همواره مشتوق زنان برای حضور مؤثر و فعال در اداره امور کشور بوده‌اند؛ در مقابل، شاعران زن، ضمن تأکید بر انواع قابلیت‌ها و حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی زنان، جنس زن را از دید مردان، ناتوان، بیچاره، کم‌عقل، ضعیف و حقیر پنداشته‌اند. به نظر می‌رسد، دلیل کم‌رنگ بودن مشارکت سیاسی زنان را می‌توان در عامل طرحواره‌های ذهنی جست‌وجو کرد.

کلمات کلیدی: شعر سیاسی، مشارکت سیاسی زنان، دوره معاصر، طرحواره‌های ذهنی، روانشناسی شناختی.

استناد: نوروزی، حامد. زمانی بابگهری، وجیهه. (۱۴۰۳). بررسی اشعار سیاسی معاصر درباره مشارکت سیاسی زنان با تأکید بر نظریه طرحواره‌های ذهنی (۱۲۸۵ - ۱۳۵۷ ش)، دوفصلنامه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای زبان و ادبیات فارسی، سال سوم، دوره جدید، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۳: ۲۹۴-۲۵۹.



حقوق مؤلف © نویسندگان.

DOI : 10.30479/irpli.2025.20985.1199

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

## ۱. مقدمه

### ۱-۱. بیان مسئله

شعر فارسی در دوره مشروطه، بازتاب‌دهنده نقش اجتماعی، سیاسی و انسانی زنان بوده است و تقریباً همه شاعران آزادی‌خواه که تأثیرگذارترین قشر بر بدنه جامعه ایران بوده‌اند، با در نظر گرفتن سرنوشت مشترک افراد جامعه و موضوعات سیاسی و اجتماعی، کم‌وبیش به زنان توجه کرده‌اند (عبّاس‌زاده و شبیه‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۷۲).

از آنجا که زنان، حدود نیمی از جمعیت هر کشوری را تشکیل می‌دهند، مشارکت آن‌ها در همه عرصه‌ها، از جمله فعالیت‌های سیاسی، یک ضرورت است؛ اما هنوز در بسیاری از جوامع، حضور و فعالیت در عرصه‌های مختلف سیاسی، امری مردانه انگاشته می‌شود. جامعه ایرانی نیز از این امر مستثنا نبوده و فرهنگ و نگرش سنتی غالب، همواره بر حضور مردان در مسائل سیاسی تأکید داشته است و زنان در چنین عرصه‌هایی در حاشیه متن و در پس‌زمینه نگه داشته شده‌اند (علم و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۰). پیشینه واکنش به وضعیت سنتی زنان در ایران به اواخر قرن نوزدهم و به‌ویژه نهضت مشروطه باز می‌گردد (بشیری، ۱۳۷۷: ۲۹۱). زنان ایرانی در این دوره همچون مردان به حرکت درآمدند.

هرچند برخی بر این نظرند که مشروطه در ایران، مشروطیتی است مردانه و مذکر، و زنان در آن، چندان نقش مؤثری نداشتند و از طریق آن، به جایی نرسیدند (براهنی، ۱۳۶۳: ۲۸)؛ اما در این دوره، تفاوت‌های متصور میان زنان و مردان، به نقد کشیده شد و بر لزوم دخالت دادن زنان در امور اجتماعی تأکید شد (نظری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۶). انتقاد و اعتراض به مردانه بودن فعالیت‌های سیاسی نیز از همین دوره و پس از آشنایی جامعه ایران با مفاهیم مدرنیته، آغاز شد. از آنجاکه شعر در گفتمان اعتراضی ایران، همواره ابزاری کارآمد بوده است، در این دوره نیز به عنوان سلاحی مؤثر برای بیان دیدگاه‌های شاعران منتقد و انتقاد از مسائل اجتماعی و وضعیت زنان، به کار گرفته شد (دادور و حبیبی، ۱۳۸۷: ۸۳). پس از مشروطه، در دوره رضاشاه (پهلوی اول) سیاست‌هایی با هدف تغییر و تحوّل فرهنگی زنان با اعمال قدرت حاکمیت اجرا شد و نخستین تلاش‌ها در راستای گسترش آموزش در میان زنان شکل گرفت و به تأسیس مدارس و دانش‌سراهای دخترانه منجر شد. با آموزش زنان و تأسیس مدارس مختص به زنان تا حدودی، راه ورود آن‌ها به اجتماع هم باز شد (رستمی و ثواب، ۱۳۹۸: ۱۸). نخستین سیاست‌گذاری‌ها در حوزه زنان، در دوره رضاشاه عبارتند از: «کشف حجاب»، «حذف پرده‌نشینی»، «تعلیم و تربیت زنان»، «تغییر لباس زنان»، «کار زنان» (کجویان و زائری، ۱۳۹۰: ۹ و ۱۰). در واقع حاکمیت، در پی دستیابی زنان به حقوق اجتماعی گسترده و سیاسی نبود (رستمی و ثواب، ۱۳۹۸: ۴۴)؛ چرا که زنان همچنان در قانون اساسی از مشارکت سیاسی منع شده بودند (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۳۳۱). حتی در سال

۱۳۱۴ که رضاشاه دستور کشف حجاب را ابلاغ کرد، زنان همچنان از حق رأی و نامزدی در انتخابات عمومی، محروم بودند (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۸۰).

در دوره محمدرضا شاه (پهلوی دوم)، «تشکیلات دموکراتیک زنان ایران» (شاخه زنان حزب توده ایران، در سال ۱۳۲۱)، تنها نهاد سیاسی کشور بود که در راه حقوق زنان، از جمله حق رأی تلاش می‌کرد (همان: ۴۱۲ و ۴۱۳).

در سال ۱۳۴۱ حق رأی زنان در تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی مطرح گردید و با وجودی که این تصویب‌نامه پس از مخالفت‌های مردمی و علما و مراجع، لغو گردید، اما در ۱۲ اسفند همان سال اعلام شد که زنان، طبق فرمان محمدرضاشاه، رسماً حق شرکت در انتخابات را دارند. این فرمان، منجر به ورود تعدادی از زنان به مجالس سنا و شورای ملی و حتی کابینه گردید. به عنوان نمونه می‌توان به فرخ‌رو پارسا (معاون وزیر آموزش و پرورش در سال ۱۳۴۲ و وزیر آموزش و پرورش در سال ۱۳۴۷)، مهناز افخمی (مشاور نخست‌وزیر (جمشید آموزگار) در امور زنان در سال ۱۳۵۴) و مهرانگیز دولت‌شاهی (سفیر ایران در دانمارک در ۱۳۵۴) اشاره کرد.

البته چند نکته را در این زمینه نباید فراموش کرد: اولاً این نوع انتصابات، نوعی تاکتیک سیاسی بود تا حکومت پهلوی با تبلیغات عوام‌فربانه از مخالفت‌ها علیه دستگاه حاکمه بکاهد. ثانیاً زنانی که به مقامی دست می‌یافتند، عمدتاً از همسران و بستگان رجال با نفوذ حکومت یا فرماندهان ارتش بودند (زاهد و مردانی، ۱۳۹۰: ۱۸ - ۲۰). گرچه بسیاری از این زنان نیز، بر اساس شایستگی شخصی خود به سمت‌ها و مسئولیت‌هایی دست پیدا کردند. ثالثاً سازمان‌های جدید زنان نیز تحت کنترل کامل دولت قرار داشتند و تنها زمانی که همگرایی و کنترل فعالیت‌های زنان به میزان قابل‌قبولی رسید، مسأله حق رأی زنان از طرف شاه طرح گردید (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۱۲۸).

با وجود همه تلاش‌های صورت‌گرفته و زیرساخت‌های مدنی و فرهنگی در دوره پهلوی دوم، زنان، عامدانه یا غیر عامدانه، همچنان، مشارکت سیاسی کمتری نسبت به مردان داشته‌اند که دلیل آن می‌تواند با تصور زنان از شرایط نقش‌آفرینی خود در جامعه و انتقاد نسبت به شرایط موجود، پیوند داشته باشد.

از آنجا که اختناق حاکم بر جامعه، از مشروطه تا پهلوی دوم، اجازه اعتراض و مخالفت صریح را نمی‌داد، بسیاری از نقدها به صورت شعر، در جریان‌های مختلف (در این باره رک. درستی، ۱۳۸۱: ۱۱ و ۱۲) و با بهره‌گیری از صنایع ادبی همچون کنایه، ایهام و ... ابراز می‌شد که صراحت کمتری داشت. پژوهش حاضر به کند و کاو اشعار دوره معاصر با موضوع مشارکت سیاسی زنان می‌پردازد تا روشن شود زنان چه تصویری از خود و دیگری داشته‌اند که حتی با وجود فراهم بودن شرایط، باز هم مشارکت سیاسی کمتری داشته‌اند.

بهترین چارچوب برای بررسی این تصویر، نظریه طرحواره‌های ذهن **Mental Schemas** است.

از این منظر، این تحقیق، پژوهشی میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود که مرتبط با حوزه‌های ادبیات فارسی، سیاست و روان‌شناسی است.

## ۱-۲. سؤال تحقیق

پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش اساسی‌ست که «طرحواره‌های ذهنی شاعران دوره معاصر درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه چه بوده و چه همسانی‌ها و ناهمسانی‌هایی داشته است؟»

## ۱-۳. روش تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی و تحلیل نظری و کتابخانه‌ای داده‌های متنی، انجام شده و در مرحله تحلیل داده‌ها از فرایند سه‌مرحله‌ای کینگ و هاروکز King and Horrocks بهره گرفته است:

۱- کدگذاری توصیفی (کشف خرده‌مضمون‌ها) ۲- کدگذاری تفسیری و ۳- یکپارچه‌سازی (King & Horrocks: 2010)

بدین ترتیب در ابتدا شعر شاعران، بارها بازخوانی شده و کدهای اولیه‌ای در متن شعرها کشف و در نهایت کدهای مشترک، طبقه‌بندی می‌شود (مرحله اول)؛ در مرحله دوم، خرده‌مضمون‌ها ذیل مضمون قرار خواهند گرفت و در مرحله نهایی و با هدف یکپارچه‌سازی، با استفاده از نمودار و مرتب کردن کدهای مختلف، ارتباط میان خرده‌مضمون‌ها و نیز مضمون‌ها با یکدیگر مشخص می‌گردد که در نمودارهای (۱)، (۲) و (۳) آمده است.

جامعه آماری یا پیکره این پژوهش، اشعار آن‌دسته از شاعران دوره مشروطه تا پایان دوره محمدرضا شاه پهلوی است که به‌نوعی به مسائل مرتبط با مشارکت سیاسی زنان پرداخته‌اند. اشعار شاعران، چه در دیوان و مجموعه شعری، چه در کتاب‌هایی مانند *زنان سخنور*، *سخنوران نامی ایران در تاریخ معاصر*، *سخنوران نامی معاصر* و چه در جراید این دوره به شکل ابیاتی پراکنده، به‌طور کامل، بررسی شده‌اند. نکته قابل ذکر اینکه دوره زندگی برخی از این شاعران (همچون *شهریار*، *شاملو*، *صهبا*، *بهبهانی* و ...) تا سال‌ها پس از انقلاب اسلامی نیز ادامه دارد، اما در این پژوهش، تنها آن‌دسته از اشعار این شاعران بررسی می‌شوند که در بازه زمانی مشروطه تا قبل از انقلاب اسلامی سروده شده‌اند. به دلیل حجم زیاد داده‌ها، تنها به یک یا دو مورد در بخش تحلیل یافته‌ها بسنده شده است.

## ۱-۴. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های گوناگونی درباره طرحواره‌های ذهنی و نیز مشارکت سیاسی زنان به صورت مجزا انجام شده است که می‌توان به تعدادی از آن‌ها اشاره کرد:

عاملی و حجاری (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویشتن در میان دو تشکل دانشجویی؛ «انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی دانشگاه تهران»»، براساس تحلیل مضمون داده‌ها، پنج انگاره ذهنی شخصی بسیج دانشجویی را در مورد انجمن اسلامی، شناسایی کرده‌اند و در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۷) با عنوان «مطالعه انگاره‌های ذهنی تشکل‌های دانشجویی دانشگاه تهران: انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی و خویشتن بسیج دانشجویی»، به سه انگاره شخصی انجمن اسلامی درباره بسیج دانشجویی اشاره کرده‌اند. رستمی و ثواقب (۱۳۹۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «اجتماعی شدن زنان در عصر پهلوی اول؛ امکان یا امتناع» مسأله امکان یا امتناع اجتماعی شدن زنان را در عصر رضاشاه بر اساس اصلاحات حکومتی بررسی کرده‌اند. ولی‌زاده (۱۳۹۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی مقایسه‌ای مشارکت سیاسی زنان در انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی»، با استفاده از روش مقایسه‌ای به شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو انقلاب، در حوزه مشارکت سیاسی زنان می‌پردازد. پناهی و بنی‌فاطمه (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان «فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی زنان»، در پی اثبات تأثیر فرهنگ سیاسی بر مشارکت سیاسی زنان بوده‌اند. کاوه و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران»، مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران را بررسی تطبیقی کرده‌اند. کچویان و زایری (۱۳۹۰) در مقاله «تبیین گفتمانی تبدیل شدن زنان به موضوع سیاست‌گذاری‌های رسمی در دوره رضاخان» این گفتمان را با تأکید بر نظریه نژادی تبیین کرده‌اند. زاهد و مردانی (۱۳۹۰) در مقاله «مشارکت سیاسی زنان در ایران معاصر» به مقایسه دوره پهلوی با جمهوری اسلامی پرداخته‌اند. علم و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله «زنان و مشارکت سیاسی» به مشارکت سیاسی زنان پرداخته‌اند. صدقی (۱۳۸۵) در مقاله «جنبش‌های فمینیستی در ایران دوره پهلوی» به برخی فعالیت‌های زنان در دوره پهلوی اشاره داشته است و احمد درستی (۱۳۸۱) نیز در کتاب شعر سیاسی در دوره پهلوی دوم شعر شاعران را در دوره محمدرضا پهلوی، دسته‌بندی کرده است.

اما در بحث طرحواره‌های ذهنی تاکنون پژوهشی در حوزه شعر سیاسی دوره معاصر با محوریت مشارکت سیاسی زنان در ایران، انجام نشده است. از این چشم‌انداز، این پژوهش کاملاً جدید و نوآورانه است.

#### ۱-۵. مبانی و چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری این پژوهش براساس «طرحواره‌های ذهنی» سامان می‌یابد. بر اساس تعاریف ترنر Turner (۱۹۸۷)، تایلور و کراکر Taylor and Crocker (۱۹۸۱) و نیشیدا Nishida (۱۹۹۹)

چارچوب نظری پژوهش با دو نوع از این انگاره‌ها صورت‌بندی می‌شود: «انگاره‌های ذهنی خویشتن» و «انگاره‌های ذهنی شخصیتی».

### ۱-۵-۱. نظریه طرحواره‌های ذهنی

در روانشناسی شناختی Cognitive Psychology، انگاره یا طرحواره Schema / Script، رویدادی ذهنی است که از تجربه، نشأت می‌گیرد. در این مفهوم، طرحواره با روایت و تجربه شخصی از «دنیای واقعی» پیوند می‌خورد. تایلور و کروکر (۱۹۸۱) به دو نوع طرحواره ذهنی «خویشتن» و «شخصی» یا «شخصیتی» اشاره داشته‌اند. طرحواره‌های خویشتن (خود انگاره) دانش و آگاهی فرد درباره خودش است. این دانش و آگاهی، گاهی به وسیله خود فرد ایجاد می‌شود و گاهی توسط دیگران. طرحواره‌های شخصیتی شامل بسته‌های ذهنی درباره ویژگی‌های شخصیتی افراد دیگر است (Nishida, 1999: 757). در این پژوهش با توجه به موضوعیت «زنان» بر اساس دیدگاه‌های ترنر و تایلور و کراکر به «طرحواره‌های ذهنی خویشتن» (هم از منظر خود و هم از منظر دیگری) و نیز «طرحواره‌های ذهنی شخصیتی» می‌پردازیم. بدین ترتیب، در مورد طرحواره‌هایی که زنان درباره خود دارند (طرحواره‌های خویشتن زنان) دو حالت بررسی شده است: یکی طرحواره‌هایی است که زنان در مورد خودشان دارند (از منظر خود) و حالت دوم طرحواره‌هایی است که زنان تصور می‌کنند مردان از آنان دارند (از منظر دیگری). این نوع دوم از طرحواره‌ها، با طرحواره‌های شخصیتی مردان درباره زنان که شامل ویژگی‌های شخصیتی زنان (از دید مردان) می‌شود قابل مقایسه است (طرحواره‌های شخصیتی مردان درباره زنان).

طرحواره، رویدادی ذهنی است که حالتی مغزی، زیربنای آن است و از تجربه، سرچشمه می‌گیرد. در این مفهوم، طرحواره با «دنیای واقعی» مرتبط است و در زبان عامیانه به معنای طرح، نقشه، عقیده، بینش و مانند این‌هاست (حسینی‌مهر، ۱۳۹۲، ۳)؛ اما به صورت تخصصی، طرحواره‌ها، بسته‌های ذهنی‌ای هستند که افراد در مورد اقشار مختلف (معلمان، روحانیون، روشنفکران، زنان، مردان و...) در ذهن خود دارند و در بیشتر مواقع، با توجه به این بسته‌های آماده شده، عمل می‌کنند (رزما، ۱۳۹۸، ۷).

} پژوهش طرحواره شخصی ← (شخصیتی) ← تصور مردان از شخصیت زنان و ویژگی‌های شخصیتی آنان در این طرحواره خویشتن ← تصور زنان از خودشان (از منظر خود) تصور زنان از تصور مردان نسبت به خودشان (از منظر دیگری)

### ۱-۵-۲. مبانی نظری شعر سیاسی

هر کلامی که با داشتن جوهره و عنصر شعری، به نحوی به موضوع قدرت و حاکمیت در جامعه و روابط غیر شخصی افراد پردازد، شعر سیاسی است و ممکن است به صورت مدح و ذم باشد، یا تجلیل و تحقیر

(درستی، ۱۳۸۱: ۵۴ و ۵۵). اشعار سیاسی بیشتر در دوره‌ای رواج پیدا می‌کنند که تحولات مهم سیاسی، رخ می‌دهند (همان: ۵۶) و از نظر محتوایی، به: طرفدار حاکمیت و قدرت و منتقد یا مخالف حاکمیت؛ و از نظر موضوعی، به: وطن، آزادی، استبداد، استقلال، عدالت، توده، حقوق زنان، حماسه‌ها، خاطرات جنگ، مدح یا ذم حاکمان، تقسیم می‌شوند (ر.ک. همان: ۵۵ - ۵۶).

### ۳-۵-۱. مبانی نظری مشارکت سیاسی

به طور کلی، امروزه «مشارکت» Participation به معنای تعهدی فعالانه، آگاهانه و آزادانه در جهت معنی دادن به عمل و حرکتی اجتماعی به کار می‌رود که با شرکت دادن اشخاص در فعالیت‌های گروهی تحقق می‌یابد (نظری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۳). از مشارکت سیاسی به‌عنوان برجسته‌ترین گونه مشارکت یاد می‌شود (زاهد و مردانی، ۱۳۹۰: ۸)؛ که همان «دخالت مردم در سیاست به صورت اختیاری» است (طباطبایی میر و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۷) به منظور نفوذ یا حمایت از حاکمیت و سیاستی خاص (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۱).

مشارکت سیاسی، در دو سطح رخ می‌دهد: الف. در سطح توده؛ مانند شرکت در انتخابات و استفاده از حق رأی، شرکت در گروه‌ها و انجمن‌ها و احزاب سیاسی، شرکت در تجربه‌های اجتماعی (جنگ، خدمات انسان‌دوستانه، جنبش‌های محیط زیست و بهداشتی) (هواسی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۰). ب. در سطح نخبگان؛ مانند نمایندگی در مجالس مقننه، شرکت در مجریه سیاسی و چهار سطح خدمات ملی اداری (وزیر، معاون وزیر و ...)، شرکت در خدمات اداری دولتی بخصوص در برخی وزارتخانه‌ها (اقتصاد، امور خارجه و دفاع)، شرکت در خدمات بین‌المللی (همان: ۴۱).

زنان در بسیاری از کشورهای دنیا، از مشارکت سیاسی محروم شده‌اند و گویا فقط تربیت شده‌اند که ناظرانی صرف باشند تا تأثیرگذارانی فعال (Zelek, 2005: 4).

در این پژوهش، منظور از مشارکت سیاسی زنان، مشارکت سیاسی در هر دو سطح توده و نخبگان می‌باشد.

### ۴-۵-۱. ارتباط مشارکت سیاسی با طرحواره‌های ذهنی

از آنجاکه عوامل مختلف روان‌شناسی و فردی، می‌توانند بر مشارکت سیاسی تأثیر داشته باشند و علاقه و گرایش به مشارکت سیاسی، به‌ویژه در زنان، می‌تواند تحت تأثیر ادراکات شخصی در فرایند رشد او از نوجوانی به جوانی و میان‌سالی باشد و در این مسیر رشد، نظرات دیگران هم بر او اثر می‌گذارد (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۲)؛ می‌توان ردپای عوامل مختلف روان‌شناسی را بر مشارکت سیاسی، مشاهده کرد. جامعه‌شناسان سیاسی نیز بر این نظرند که آنچه در حوزه سیاست، رفتار افراد را تعیین می‌کند، «عین»



واقعیت نیست، بلکه تصویری (طرحواره‌ای) است که آن‌ها از واقعیت دارند و همان تصور بر تصمیمات آن‌ها اثر تعیین‌کننده‌ای می‌گذارد (بشیریه، ۱۳۸۲: ۵۱).

#### ۵-۵-۱. دوره معاصر

محدوده مشخص شده برای این پژوهش، از نظر زمانی، دوره معاصر است که در واقع دوران پدیدارشدن اندیشه تجدّدطلبی در برابر سنت‌های کهن است. ویژگی اصلی و شاخص دوران معاصر، دیدگاه نقّادانه، روح نوجویی و رویارویی با نگرش و ساختارهای اجتماعی سنتی است. از این چشم‌انداز، ادبیات فارسی معاصر با تجدّدخواهی عصر مشروطه آغاز شده است و تاکنون نیز ادامه دارد. باتوجه به گستره ادوار سیاسی پس از انقلاب اسلامی، که به سهم خود، پژوهشی کاملاً مجزاً و جدا می‌طلبد؛ به منظور محدودکردن دامنه پژوهش، تصمیم بر آن شد که طرحواره‌های ذهنی شاعران معاصر در فاصله زمانی نهضت مشروطه (استقرار مشروطه در سال ۱۲۸۵ شمسی) تا پیش از آغاز انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ شمسی) بررسی شود.

#### ۲- تنه اصلی

#### بررسی اشعار سیاسی معاصر درباره مشارکت سیاسی زنان

این بخش، در واقع همان مرحله کدگذاری توصیفی و تفسیری داده‌های به دست آمده می‌باشد، یعنی پس از مرور مکرر داده‌ها و کشف خرده‌مضمون‌ها، تمامی آن‌ها ذیل مضمون قرار می‌گیرند.

#### ۲-۱. طرحواره‌های «شخصی» مردان شاعر درباره مشارکت سیاسی زنان

«طرحواره‌های شخصی» ویژگی‌های شخصیتی افراد دیگر را در برمی‌گیرد (Nishida, 1999: 757). در این بخش، طرحواره و دیدگاه مردان شاعر (طرحواره‌های شخصی) در مورد مشارکت سیاسی زنان بررسی شده است که شامل دو مضمون کلی «فعال بودن زنان» و «منفعل بودن زنان» می‌شود.

#### ۲-۱-۱. مضمون فعال بودن زنان

در شعر مردان، خرده‌مضمون‌هایی که نشان‌دهنده مضمون کلی «فعال بودن زنان» از دیدگاه مردان است، شناسایی شده‌اند: «اعتراض به جایگاه زنان»، «تشویق زنان به مطالبه‌گری و گرفتن حقوق خود»؛ که برخی در دل خود، این دو خرده‌مضمون را نیز جای داده‌اند: «توانمندی مشروط به کشف حجاب» و «توانمندی مطلق برای زنان». (در اینجا واژه مطلق، در برابر مشروط به کشف حجاب به کار رفته است.)

## ۱-۱-۲. خرده‌مضمون: اعتراض به جایگاه زنان (طرحواره قابلیت زنان برای فعال بودن)

هرگاه شاعران مرد، نسبت به بی‌سوادی زنان، نداشتن آزادی زنان، نابرابری زنان با مردان، نداشتن حق رأی زنان، نداشتن حقوق بشر درباره زنان، انقلابی نبودن زنان، حجاب و کشف حجاب زنان، «اعتراض» می‌کنند، درواقع، همه این حق و حقوق را برای زنان قائل هستند و معتقدند زنان، قابلیت داشتن این حقوق را دارند و می‌توانند به‌عنوان عنصری فعال (و نه منفعل) در جامعه حضور داشته باشند.

الف - خرده‌مضمون: اعتراض به بی‌سوادی زنان (طرحواره قابلیت زنان برای تعلیم و تعلم و دانشمند بودن)

نمونه شعر دوره مشروطه: بهار، شاعر و نماینده مجلس:

سوی علم و هنر بشتاب و کن شکر	که در این دوره والائی ای زن!
حجاب شرم و عفت بیشتر کن	کنون کازاد، ره پیمایی ای زن!
به کار علم و عفت کوش امروز	که مام مردم فردائی ای زن!

(بهار، ۱۳۸۷، ۵۰۴)

نمونه شعر دوره رضا شاه: (دانش مشروط به کشف حجاب) علی حیدری، نماینده مجلس شورای ملی در آن دوره:

بود چادر چو چاهی ژرف و تاریک	چرا افتی به چه؟ بینایی ای زن!
مجو دانایی و عفت ز چادر	اگر با عفت و دانایی ای زن!

(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۳)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: رهی معیری:

بانوی عالم به از بی‌مایه مرد	«دشمن دانا به از نادان دوست» ...
مرد نادان در شمار چارپاست	مغز خالی کم‌بها تر از کدوست

(معیری، ۱۳۸۵: ۳۷۱)

ب - خرده‌مضمون: اعتراض به اسارت و نداشتن آزادی زنان (طرحواره قابلیت زنان برای حق آزادی)

نمونه شعر دوره مشروطه: لاهوتی:

بگذار که دختران آزاد	شرکت بکنند در حکومت
----------------------	---------------------

(لاهوئی، ۱۳۵۸، ۶۰۶)

نمونه شعر دوره رضا شاه: (آزادی مشروط به کشف حجاب)، بهار در سال ۱۳۰۷ ه.ش. پیش از فرمان کشف حجاب:

نشود منقطع از کشور ما این حرکات  
حفظ ناموس ز معجز نتوان خواست بهار  
تا که زن، بسته و پیچیده به چادر باشد  
که زن آزادتر اندر پس معجز باشد  
(بهار، ۱۳۸۷: ۳۵۴)

ج - خرده‌مضمون: اعتراض به نابرابری زنان با مردان (طرحواره قابلیت زنان برای داشتن حقوق مساوی با مردان)

نمونه شعر دوره مشروطه: ایرج میرزا:  
در اقطار دگر، زن یار مرد است  
در این محنت‌سرا سربار مرد است  
به هر جا زن بود هم‌پیشه با مرد  
در این جا مرد باید جان کند فرد  
(ایرج میرزا، ۱۳۵۳: ۸۴)

نمونه شعر دوره رضا شاه: (برابری مشروط به کشف حجاب)، جهانگیر خلیلی:  
زن را به جهان، عفت و تقواست نگهبان  
نی خانه‌نشین بودن و پوشاندن رخسار  
فرمود شهنشاه و شهنشاه کلامی است  
فرقی نبود بین زن و مرد به مقدار  
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۳)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: مهدی اخوان ثالث:  
تو زنی، مردانه‌ای، سالاری و از مرد هم پیشی / جامه جنست زن است، اما / درد و غیرت در تو دارد  
ریشه‌ای دیرین / کم مبین خود را که از بسیار هم بیشی (حقوقی، ۱۳۹۶: ۲۴۶)  
د - خرده‌مضمون: اعتراض به عدم رعایت حقوق بشر (طرحواره قابلیت زنان برای داشتن حقوق بشری و انسانی)

نمونه شعر دوره مشروطه: محمد کسمایی:  
زن چیست؟ کجاست؟ کو؟ چرا پس  
او پی به حقوق خود نبرده‌ست  
اولی است بر او نماز میّت  
در کوچه و شهر، خودنما نیست ...  
گر زنده بود، به حکم مُرده‌ست  
تا پی به حقوق خود نبرده‌ست  
(اسحاق، ۱۳۶۳، ج ۱، ۴۳۳)

ه - خرده‌مضمون: اعتراض به نداشتن حق رأی (طرحواره قابلیت زنان برای داشتن حق رأی)

نمونه شعر دوره مشروطه: ابراهیم صهبا:  
چو حق رأی، زنان را در این زمان باشد  
چرا بماند در گمراهی و تاریکی؟  
چرا مداخله در سرنوشت خود نکند؟  
کنند در همه‌جا بعد ازین بروز و ظهور  
زنی که هست ازو دیده جهان، پر نور  
چو در کنار هم‌اند این دو زوج تال بگور

شجاع باش و دلیرانه پا به میدان نه! بگیر حق ز کف رفته با سری پر شور  
(صهبا، ۱۳۵۹، ج ۲، ۹۷)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: /براهیم صهبا (پس از سال ۱۳۴۱):

گشته شوهر ز غصه، دیوانه! که بُود زن، فراری از خانه!  
آرزویش تدارک رأی است غافل از فکر شام و صبحانه!  
تا که از حوزه‌ای وکیل شود می‌کند نطق‌های جانانه!  
«شوی» پرسد اگر: کجا بودی؟ گوید او با صدای مردانه:  
از پی نطق انتخاباتی رفته بودم به «کوره‌پزخانه»!  
(صهبا، ۱۳۵۹، ج ۲، ۲۶۴)

و - خرده‌مضمون: اعتراض به حجاب و پوشش (طرحواره توانمندی زنان، مشروط به کشف حجاب)

نمونه شعر دوره مشروطه: حیدرعلی کمالی:

کنون ای مادر امروز و فردا گشاده روی بیرون آ ز ایوان  
بیفکن دور از سر چادری را که ضایع کرد عمر تو به کیهان ...  
چرا زین رسم ناهنجار باید به روی ما نهند انگشت نقصان  
(کمالی، ۱۳۳۰، ۲۹)

ز - خرده‌مضمون: اعتراض به کشف حجاب و پوشش (طرحواره توانمندی مطلق برای زنان)

در اینجا عبارت توانمندی مطلق، در برابر توانمندی مشروط به کار رفته است و منظور از توانمندی مطلق آن است که توانمندی زنان، مشروط به موضوعی همچون حجاب نشده است. هم‌چنان‌که برخی از شاعران، همچون امیری فیروزکوهی و نسیم شمال، هرگز حجاب را مانعی برای تحصیل و علم‌آموزی زنان و حضور در سیاست و اجتماع نمی‌دانستند و بر الزام زنان به پوشش و حجاب، تأکید داشتند (جوادی یگانه و عزیزی، ۱۳۸۸، ۱۰۹).

نمونه شعر دوره مشروطه: نسیم شمال:

ای دختر من درس بخوان وقت بهار است بیکار به خانه منشین موقع کار است  
یک چادری از عفت و ناموس به سرکن وان‌گاه برو مدرسه تحصیل هنر کن  
(حسینی گیلانی، ۱۳۷۱، ۳۰۹)

نمونه شعر دوره رضا شاه: رعدی آذرخشی (سال ۱۳۱۸، چهار سال پس از فرمان رضا شاه):

روی بگشادند زن‌ها لیک عنوانی‌ست این سکه معنی باید تا براین عنوان زنیم

زن اگر کارآمد و دانا نباشد نیست زن  
از چه با کشف حجابی بر وی این بهتان زنیم؟  
(رعدی آذرخشی، ۱۳۶۴: ۲۶)

### ح - خرده‌مضمون: اعتراض به انقلابی نبودن زنان (طرحواره قابلیت سیاسی و انقلابی بودن زنان)

نمونه شعر دوره مشروطه: لاهوتی:  
البته هم اسیری و هم برده‌ای از آنک  
ایمان به انقلاب، نیاورده‌ای هنوز  
(لاهوته، ۱۳۵۸، ۸۹۳)

نمونه شعر دوره محمدرضا شاه: شاملو:  
خدایا! خدایا! / دختران نباید خاموش بمانند / هنگامی که مردان / نومید و خسته / پیر می‌شوند (شاملو،  
۱۳۸۴: ۳۴)

### ۲-۱-۱-۲. خرده‌مضمون: تشویق و ترغیب زنان به مطالبه‌گری و گرفتن حق و حقوق خود (طرحواره قابلیت زنان برای فعال بودن)

نمونه شعر دوره مشروطه: شهریار:  
یکدم ز حقوق مدنی دم بزن ای زن!  
وین دام سیه، سلسله بر هم بزن ای زن!  
باسعی و عمل پرچم اقبال و شرف را  
مردانه به سرتاسر عالم بزن ای زن!  
(شهریار، ۱۳۴۲، ج ۱، ۱۳۶)

نمونه شعر دوره محمدرضا شاه: ابوالقاسم حالت:  
ره مرد می‌گیر و بنمای این ره  
بدان کودکانی که می‌پروانی  
به هر راه باید که همراه مردان  
کنی هم‌صدایی و هم‌داستانی ...  
هنوز اندرین ملک، داری بسی حق  
که باید به پا خیزی و وا ستانی  
دگر بانوان را به دیگر ممالک  
حقوقی است کاینجا تو محروم ازانی ...  
مده مهلت این که مردی، زنان را  
دهد نسبت سستی و ناتوانی  
هر آن مرد کو می‌کشد روح زن را  
به معنی ز آدمکشان است و جانی  
به هر کار اگر دست زن باز باشد  
نباشد کم از مرد در کردانی  
(حالت، ۱۳۳۶: ۱۱۰ و ۱۱۱)

### ۲-۱-۲. مضمون منفعل بودن زنان (طرحواره منفعل بودن زنان)

دوره مشروطه: خرده‌مضمون‌ها: «مردانه بودن امور اجتماعی» و «درپی داشتن رذائل».

این مضمون، تنها در شعر یکی از شاعران این دوره یافت شد. بر این اساس، طرحواره‌ای فراگیر نیست، اما برای گرفتن نتیجه‌ای مطلوب در پایان پژوهش و به‌منظور اثبات فرضیه‌های آن، در اینجا آورده می‌شود.  
رضا صدیقی نخجوانی:

چو خواهی نام نیک و دامن پاک      به کوی و خانه از بیگانه بگسل  
به کار و بار مردانت چه کار است؟      که کار زن بود تدبیر منزل ...  
تو و همکاری مردان بازار؟      ز خاطر محو کن این فکر باطل ...  
تو ای بانوی بازاری ز بازار      چه بازاری به جز کسب رذائل؟!  
(برقی، ۱۳۷۳، ج ۴، ۲۲۶۶ و ۲۲۶۷)

دوره رضا شاه: خرده‌مضمون‌ها: «مردانه بودن امور اجتماعی»، «خانه‌داری زنان» و «پیشانی و نابسامانی امور»

این مضمون نیز تنها در شعر یکی از شاعران این دوره یافت شد. سلیم یزدی (نماینده مجلس شورای ملی):

فن تو بُود خانه‌داری و بس!      نخواهد ازین بیش کار از تو کس! ...  
زنان را اگر جز به کار سرای      شوی بر امور دگر رهنمای  
نظام جهان را پریشان کنی!      خلاف رضای جهان‌بان کنی!  
کنونت که شاه جهان پهلوی      بداده‌ست آزادی معنوی  
کمر بند در کار و بگشای رو      عمل کن به فرمان شه، مو به مو  
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۱۹ و ۲۲۰)

این مضمون در شعر دوره محمد رضا شاه یافت نشد.

## ۲-۲. طرحواره‌های «خویشتن» زنان شاعر درباره مشارکت سیاسی زنان

در این بخش، فهم و طرحواره زنان شاعر مشروطه درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه، بررسی و شعرهای آنان در این باره، کدگذاری و تقسیم‌بندی شده است. براساس تعریف نیشیدا از طرحواره‌هایی که درباره خود افراد است، دو حالت وجود دارد: یکی طرحواره‌هایی است که افراد در مورد آنچه دیگران درباره آن‌ها می‌اندیشند، بیان می‌کنند (از منظر دیگری)؛ حالت دوم، طرحواره‌هایی است که آن‌ها درباره خودشان دارند (از منظر خود) (عاملی و حجاری، ۱۳۹۷، ۱۲۲).

### ۲-۲-۱. از منظر خود (مضمون فَعَال بودن زنان)

در بخش قابل توجهی از شعرهای شاعران زن، خرده‌مضمون‌هایی مانند «دخالت مستقیم در امور مملکت و انتقاد از اوضاع جامعه»، «اعتراض به جایگاه زنان» و «تشویق زنان به مطالبه‌گری و گرفتن حقوق خود» شناسایی شده‌اند که بیانگر طرحواره ذهنی آنان در مورد حضور فعال جنس خودشان در اجتماع و مشارکت‌های مدنی و فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی است. (برخی از شاعران نیز به توانمندی-های زن، مشروط به کشف حجاب اشاره دارند و برخی به توانمندی مطلق معتقدند.) در ادامه، برای هریک از این خرده‌مضمین، نمونه ارائه خواهد شد.

## ۲-۲-۱. خرده‌مضمون: مداخله مستقیم در امور مملکت و انتقاد از سیاست حاکمه (طرحواره قابلیت انقلابی و سیاسی بودن زنان)

نمونه شعر دوره مشروطه: *ایران‌الدوله*:

ای بانوان! به اهل وطن گریه سر کنید	از سوز آه و ناله جهان پر شرر کنید
آرید یاد از غم و اندوه رشتیان	یادی به روزگار ازین بیشتر کنید ...
مردانه در نجات وطن، هم‌عنان شوید	بینید تیره‌روزی ایشان حذر کنید
تنها چرا که به تقلید دیگران	کوشید مختصر به اروپا نظر کنید

(ایران‌الدوله، ۱۳۳۶، ۵۵)

چه خوش بودی گر این ملت، ز سر آن افسر  
عجب هشیار شد ملت! عجب تشکیل شد

بساط کهنه برجینند و طرح دیگر اندازند  
مکرر در طویله باز، خر، اندر خر اندازند!  
(همان: ۵۷)

نمونه شعر دوره رضا شاه: *زنددخت شیرازی*:

شاه! مدافع زن ایران همیشه باش	خواهی اگر میان دول، سر به در کنی
-------------------------------	----------------------------------

(شیرازی، ۱۳۴۶: ۶۶)

رجال کشور ما از چه روی خاموشند؟  
اگر که فکر شما جز وطن‌پرستی نیست

برای ملت بیدار، خورد و خواب چیه؟  
به کارتان همه عیاشی و شراب چیه؟  
(همان: ۴۴ و ۴۵)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: *میمنت ذوالقدر (آزاده)*:

فریاد زد که: ما / سوگند خورده‌ایم که جان را فدا کنیم / در پیشگاه مام وطن، عهد بسته‌ایم / باید وفا کنیم!  
... سرنیزه‌ها به سینه او حمله‌ور شدند / چندین گلوله پیکر او را به خون کشید / اما هنوز گوش دل  
همراه او / این نعره می‌شنید: / سوگند خورده‌ایم که جان را فدا کنیم / در پیشگاه مام وطن، عهد بسته‌ایم /  
باید وفا کنیم! (مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۳۴۴)

پروین حکیم‌معانی (پریوش، پری)، (حامی و همسو با سیاست‌های حکومت شاهنشاهی، مخالف دولت مصدق، پس از کودتای ۲۸ مرداد):

وطني رهند ز غم، بيست و هشتم مرداد  
 امور مملکت از هم گسيخت چون نخ چرخ  
 به جز مشاجره و قيل و قال و بحث و دروغ  
 به حفظ جاه مصدق شدند بس مقتول  
 به عذر نفت، دل و جان ملتی را تفت!  
 خدای خواست که ایران دوباره ماند به  
 قیام مردم شه‌دوست گر نبود پری،  
 چو دار حنظل دیوانه، میوه مُر داد! ...  
 بر آب شد همه افکار مردم آزاد ...  
 نبود حاصل گفتار دولت نقّاد!  
 کسی نکرد ز فامیل کشتگان هم یاد!  
 بگفت در ره مقصود هر چه بادا باد! ...  
 وگر نه خاک ورا توده‌ای بداد به باد!  
 نبود از شه و میهن به جز فسانه به یاد  
 (همان: ۱۳۳ و ۱۳۴)

## ۲-۲-۱. خرده‌مضمون: اعتراض به جایگاه زنان (طرحواره قابلیت زنان برای فعال بودن)

شاعران زن، در شعر خویش کوشیده‌اند زنان را از حق و حقوق ازدست‌رفته‌شان آگاه کنند و بارها اعتراض خود را به این‌گونه موارد، ابراز داشته‌اند. خرده‌مضمون‌های قابل شناسایی در این مورد عبارتند از: اعتراض پیوسته آنان به بی‌سوادی زنان، نابرابری با مردان، عدم رعایت حقوق بشر درباره زنان، نداشتن آزادی زنان، نداشتن حق رأی زنان، و اعتراض به حجاب و پوشش.

نمونه شعر دوره مشروطه: *ژاله قائم‌مقامی*:

در ره احقاق حق خویش و حق نوع خویش  
 پنجه اندر پنجه مردان شیرافکن زنم!  
 رسم و آیین مدارا نیست در دنیای من  
 از گری چون سر برآرد همّت والای من  
 (قائم‌مقامی، ۱۳۷۴، ۱۳۳)

## الف - خرده‌مضمون: اعتراض به بی‌سوادی زنان (طرحواره قابلیت زنان برای تعلیم و تعلّم و دانشمند بودن)

نمونه شعر دوره مشروطه: *فخر عظمی / ارغون*:

بکوش ای زن و بر تن ز علم، جامه بپوش  
 به چشم «فخری» دانش ز بس که شیرین است  
 خوش آن زمان که چنین جامه‌ات به تن باشد  
 همیشه در طلبش همچو کوهکن باشد  
 (برقعی، ۱۳۷۳، ج ۴، ۱۸۷)

نمونه شعر دوره رضا شاه: *پروین اعتصامی (ضمن تمجید از رضا شاه)*:

نور دانش را ز چشم زن نهان می‌داشتند  
 این ندانستن، ز پستی و گرانجانی نبود ...



میوه‌های دکّه دانش فراوان بود، لیک  
از زر و زیور چه سود آنجا که نادان است زن؟  
خسرو! دست توانای تو، آسان کرد کار  
بهر زن هرگز نصیبی زین فراوانی نبود ...  
زیور و زر، پرده‌پوش عیب نادانی نبود ...  
ورنه در این کار سخت، امید آسانی نبود  
(اعتصامی، ۱۳۸۱: ۱۲۶-۱۲۷)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: پروانه یغمایی:

تو ای دختر عاقل هوشیار  
چو خواهی ز گیتی شوی بهره‌مند  
نما پاک از چهره زنگار جهل  
بشر را چو دانش بود رهنمای  
که بادت خداوند پیوسته یار...  
بگردد به کامت سپهر بلند ...  
بینداز از دوش خود، بار جهل  
بنه در ره دانش و علم، پای  
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۷۸)

ب - خرده‌مضمون: اعتراض به نابرابری زنان با مردان (طرحواره قابلیت زنان برای داشتن حق مساوی با مردان)

نمونه شعر دوره مشروطه: هما خانم محمودی:

صبا گو به مردان ایرانیان  
که هان ای جوانان نام‌آوران!  
و گر مرد، بهتر بُدی از زنان  
به اولاد ساسان و نسل کیان ...  
زنان، هم ز نسل کیان‌اند هان!  
مسیحا ز مرد آمدی در جهان!  
(نامه بانوان، ۱۲۹۹، ش ۸، ۴)

نمونه شعر دوره رضا شاه: مه‌کامه:

چو خالق از عنایات الهی  
نشاید رغم قانون طبیعت  
به خلقت کرده این دو را مساوی  
نهادن مرد را بر زن، مزیت  
(ساعی، ۱۳۱۵: ۴۵)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: سیمین بهبهانی:

ای زن، چه دلفریب و چه زیبایی!  
چون چنگ نغمه‌ساز، فرو خواندی  
گفتی که: جفت و یار توام، اما  
ما هر دویم رهرو یک مقصد  
گویی گل شکفته دنیایی ...  
در گوش مرد، نغمه همتایی  
نی بهر عاشقی و نه شیدایی  
بگذر ز خودپرستی و خودرایی  
جورم بکش، به خاطر همپایی  
(بهبهانی، ۱۳۸۸: ۹۴ و ۹۵)

مرضیه احمدی اسکویی:

من یک زنم / زنی که مرادف مفهومش / در هیچ جای فرهنگ ننگ آلود وجود ندارد ... / من زنی آزاده‌ام / زنی که از آغاز / پایه‌پای رفیق و برادرش / دشت‌ها درنوردیده است ... (بهرامی، ۱۳۸۸: ۲۴)

ج - خرده‌مضمون: اعتراض به عدم رعایت حقوق بشر (طرحواره قابلیت زنان برای داشتن حقوق بشری و انسانی)

نمونه شعر دوره مشروطه: شهنواز آزاد:

حقوقی که مخصوص مردان بود / زنان از چه بی‌بهره از آن بود؟  
تفاوت ندارد حقوق بشر / چه توفیر بر دختر است و پسر؟

(نامه بانوان، ۱۲۹۹، ش ۷، ۲)

نمونه شعر دوره رضا شاه: زنددخت (مشروط به کشف حجاب):

ندانم این کفن و پیچه و نقاب چیه؟ / اگر که ما بشر استیم این عذاب چیه؟  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴)

د - خرده‌مضمون: اعتراض به اسارت و نداشتن آزادی زنان (طرحواره قابلیت زنان برای داشتن آزادی)

نمونه شعر دوره مشروطه: بدری تندری (فانی):

در این کشور چرا ناقص بود آزادی نسوان؟ / به مغرب گوی آزادی، زنان بردند از میدان ...  
سزد گر عمر باقی مانده را از جان و دل فانی، / دهی از دست یکسر در ره آزادی نسوان  
(تندری، ۱۳۵۹: ۵۸)

نمونه شعر دوره رضا شاه: مه‌کامه (ضمن تمجید از سیاست‌های رضا شاه):

نشانید رغم قانون طبیعت / نهادن مرد را بر زن، مزیت ...  
یکی آزاد در گفتار و کردار / یکی محکوم و محبوس و گرفتار ...  
شهی کز عدل او آسود کشور / دل‌آسوده شد از لطفش هنرور  
همه درد دل مردان، دوا کرد / به نسوان، خط آزادی عطا کرد  
(ساعی، ۱۳۱۵: ۴۵ و ۴۶)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: فروغ فرخزاد:

خیز از جا پی آزادی خویش / خواهر من! ز چه رو خاموشی؟  
خیز از جای که باید زین پس / خون مردان ستمگر نوشی! ...

خیز از جای و بکن ریشهٔ ظلم      راحتی بخش، دل پر خون را  
جهد کن جهد که تأمین کنی      بهر آزادی خود، قانون را  
(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۶۱ و ۶۲)

ه - خرده‌مضمون: اعتراض به حجاب و پوشش (طرحوارهٔ توانمندی زنان مشروط به کشف حجاب)

نمونهٔ شعر دورهٔ مشروطه: مهرتاج رخشان:

نسوان شده واقف به حقوق مدنی‌شان      دیگر نتوانی بنمایی کفنی‌شان!  
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳، ۱۵۱)

نمونهٔ شعر دورهٔ رضا شاه: پروین مارشال پیرغیبی (پروین شیرازی) (خطاب به رضا شاه):

به شرح خدمت تو خامه‌ام بود الکن      چگونه شرح وطن‌خواهی‌ات کنم انشاد؟  
به قدرت از رخ نسوان، حجاب بگرفتی      به یک اراده نمودی پری‌رخان آزاد  
(همان، ۱۳۳۵، ج ۱: ۱۰۹ و ۱۱۰)

و - خرده‌مضمون: اعتراض به نداشتن حق رأی و شرکت در انتخابات (طرحوارهٔ قابلیت زنان برای داشتن حق رأی)

نمونهٔ شعر دورهٔ رضا شاه: زنددخت:

به شاه تاجور ما بگوی باد صبا!      بدون شرکت زن، حسن انتخاب چیه؟  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴)

نمونهٔ شعر دورهٔ محمد رضا شاه: ملکه اعتضادی:

ای بی‌خبر ز ارزش و قدر و مقام زن!      از چرخ هم گذشت دگر احترام زن ...  
نشیده‌ای ز مدعیان، گفتهٔ دقیق      خود بشنو از زبان من اینک پیام زن  
دیروز حرف زن اگر از احتیاط بود      امروز شد وکالت مجلس، کلام زن  
(اعتضادی، بی‌تا: ۷۷ و ۷۸)

ز - خرده‌مضمون: اعتراض به انقلابی نبودن زنان (طرحوارهٔ قابلیت زنان برای انقلابی و سیاسی بودن)

نمونهٔ شعر دورهٔ رضا شاه: زنددخت:

میان تودهٔ زن گر که نهضتی نشود      برای حال وطن، شور و انقلاب چیه؟  
به خواهران وطن، دوستانه می‌گویم      که فرق ما به اثاثیه و دواب چیه؟  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۵)

۳-۲-۱-۲. خرده‌مضمون: تشویق و ترغیب زنان به مطالبه‌گری و گرفتن حق و حقوق خود (طرحواره قابلیت زنان برای فعال بودن)

نمونه شعر دوره مشروطه: زاله قائم‌مقامی:

دست‌وپایی، همتی، شوری، قیامی، کوششی  
آخر ای زن! جنبشی کن تا ببیند عالمی  
شهر هستی، جان من، جز عرصه ناورد نیست  
کانچه ما را هست هم زان بیشتر در مرد نیست!  
(قائم‌مقامی، ۱۳۷۴، ۳۵ - ۳۴)

نمونه شعر دوره رضا شاه: زنددخت شیرازی:

ای زنان! تا به کی زیردستیم؟  
جنبشی زود! از جای خیزید!  
فرّ هر ملت از فرّ زن‌هاست  
پایه کارها همت ماست  
ای زنان تا کی اینسان خموشید؟  
چون زن ایلیاتی بکوشید!  
تا به کی زار و پژمرده هستیم؟ ...  
زود از جهل و غفلت گریزید!  
این نباشد نهان نیک پیداست  
کار زن، کوشش زن، چه زیباست! ...  
تا به کی روی آتش بجوشید؟  
جامه بندگی را نپوشید  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۷۳ و ۷۴)

نمونه شعر دوره محمدرضا شاه: فروغ فرخزاد:

تنها تو مانده‌ای ای زن ایرانی!  
خواهی اگر که پاره شود این بند  
تسلیم حرف زور مشو هرگز  
سیلی بشو ز نفرت و خشم و درد  
آنکس که آفریده دست توست  
ای زن به خود بجنب که دنیایی  
کو مرد پر غرور بگو برخیز  
حرفش حق است و در ره حق هرگز  
حرفش حق است و اسلحه‌اش هم حق  
با مرد پر غرور، بگو آن زن  
در بند ظلم و نکبت و بدبختی؛  
دستی بزن به دامن سرسختی  
با وعده‌های خوش، منشین از پای  
سنگ گران ظلم بکن از جای ...  
رجحان و برتریش تو را ننگ است  
در انتظار و با تو هماهنگ است ...  
کاینجا زنی به جنگ تو می‌خیزد  
از روی ضعف، اشک نمی‌ریزد  
فریاد خشم و درد به لب‌هایش  
زین دایره برون نکشد پایش  
(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۵۳)

۴-۲-۱-۲. خرده‌مضمون: توانمندی مطلق برای زنان (طرحواره قابلیت زنان برای فعال بودن)

نمونه شعر دوره رضا شاه:

برخی از اشعار شاعران زن که هم معتقد به شایستگی زنان در برخوردارگی از حقوق انسانی و اجتماعی بودند و هم موافق حجاب، در برخی کتب آورده شده است که شعر عصمت/بیزدی از آن جمله است. او انتقاد شدید خود را نسبت به فعّالان حوزه زنان و احزاب نسوان عصر رضا شاه و به طور کلی، زنان موافق کشف حجاب، ابراز داشته، معتقد است خداوند، آزادی زنان را در پوشش قرار داده و این مطلب با بهره‌مندی آنان از سایر حقوقشان منافاتی ندارد:

آن شنیدم که یکی حزب به نام نسوان  
گویا نیست جز از بی‌خردانی دو سه فرد  
ای عجب گشته کنون کشف از آنان که حجاب  
محو باد این سخن باطل بی اصل و اساس  
زن بی‌دانش و دین را چه به اظهار حیات؟  
دم بیجا مزن از بهر تساوی حقوق!  
مصلحت‌بین ازل دیده در این سود و صلاح  
کرده‌ای خویش چنین معنی آزادی را  
حرمت خویش میر، پرده ناموس مدر  
بی سبب، ای گهر شرم و حیا را معدن  
گشته تأسیس ز احزاب در این عصر و زمن  
بلکه باشند ز جهال زنان یک دو سه تن  
می‌نموده‌ست در احکام خدای ذوالمن  
باد معدوم چنین حزب پر از مکر و فتن  
تا که اندر بر قرآن کند ابراز سخن ...  
رو نگر داده خدایت چه مساوات حسن! ...  
که تو در چادر عفت بنمایی مسکن ...  
کاشف‌العوره برون رفتن و مکشوف بدن!  
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۵)

## ۲-۲-۲. از منظر دیگری (مضمون منفعل بودن زنان)

از واقعیت‌های سنتی و اجتماعی عصر مشروطه چنین برمی‌آید که مردان عامه - نه خواص و فرهیختگان آنان - زنان را موجوداتی ضعیفه، کمینه، ذلیل، و ناقص‌العقل می‌دانسته و حتی از آوردن نام آن‌ها کراهت داشتند! به گونه‌ای که به‌جای صدا زدن نام همسران خود یا در معرفی آن‌ها به دیگران، از واژگانی همچون «منزل»، «خانه» یا «بچه‌ها» استفاده می‌کردند! اما در این پژوهش، نوع نگاه مردان و زنان شاعر فرهیخته عصر مشروطه نسبت به زنان جامعه، مهم است؛ اینکه این شاعران، چقدر در شعر خود به این واقعیت‌های اجتماعی معتقد بوده یا تحت تأثیر واقعیت‌های جامعه سنتی عصر خویش بوده‌اند. به بیان روشن‌تر، طرحواره زنان شاعر در این مورد، بازتاب‌دهنده واقعیت‌های سنتی جامعه بوده است، نه آرمان‌های روشنفکرانه آنان.

خرده‌مضمون‌هایی که زنان شاعر از طرحواره ذهنی کل جامعه و به طور خاص، مردان جامعه ارائه داده‌اند، عبارتند از:

- بیچاره و تیره‌بخت نامیدن زنان

نمونه شعر دوره مشروطه: شهنواز آزاد:

زنان، جمله بیچاره و مضطربند!  
همه در فشارند و بی‌یاورند!  
(باغدار دلگشا و زنجانی‌زاده، ۱۳۹۷: ۴۳۰)

نمونه شعر دوره رضا شاه: پروین اعتصامی:

زن در ایران، پیش از این گویی که ایرانی نبود  
زندگی و مرگش اندر کنج عزلت می‌گذشت  
پیشه‌اش، جز تیره‌روزی و پریشانی نبود  
زن چه بود آن روزها، گر زآن که زندانی نبود؟  
(اعتصامی، ۱۳۸۱: ۱۲۶)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: ماهرخ پورزینال:

وای! این بیچاره‌زن باشد اسیر دام آدم  
رنج و حرمان ببند او از زشتی کردار مردان  
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۱۴۵)

- ناتوان و ضعیفه نامیدن زنان

نمونه شعر دوره مشروطه: شمس کسمایی:

نه یارای خیزم، نه نیروی شرم، نه تیر و نه تیغم بود،  
نیست دندان تیزم، نه پای گریزم، / ازین روی در  
دست همجنس خود در فشارم! (کراچی، ۱۳۸۰، ۱۲۸)  
ژاله قائم‌مقامی:

من کیستم آوخ! ضعیفه‌ای  
دردا که درین بوم ظلم‌ناک  
کش نام و نشان طعن و تسخری است!  
زن را نه پناهی نه داوری است!  
(قائم‌مقامی، ۱۳۷۴، ۵۷ - ۵۸)

نمونه شعر دوره رضا شاه: زنده‌دخت:

مردان که ضعف زن، به رخ او همی کشند  
زور و زر است تکیه مردان بی‌خرد  
بہتر بود ز مردی خود گفتگو کنند!  
تیر ستم به سینه زن گر فرو کنند  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۵۳)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: توران شهریاری (بهرامی):

تو ای زن، قدرت بسیار داری  
ولی ای آن‌که مردان پروریدی  
پس از ایزد تو هم پروردگاری ...  
ازین پرورده جز خواری چه دیدی؟!  
تو پروردی و او دیوانه‌ات کرد  
تو را با حيله اندر دام کردند  
اسیر و پای‌بند خانه‌ات کرد  
ضعیف و ناتوانت نام کردند

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۹۷)

### - خوار و ذلیل و حقیر نامیدن زنان

نمونه شعر دوره مشروطه: شهناز آزاد:

به ایران، بود زن، ذلیل و اسیر  
سزاوار نبود دگر بعد ازین  
که مظلومه‌اند و حقیر و فقیر!  
که باشند بی‌غمگسار و معین

(نامه بانوان، ۱۲۹۹، ش ۷، ۲)

نمونه شعر دوره رضا شاه: زنددخت:

ز بس که زندگی زن، به پارس ننگین است  
اگرچه جنس زن و گل به یکدگر ماند  
من غمین، گله زین رو ز جنس زن دارم  
ز خواری زن انگشت در دهن دارم  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۵۹)

نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: فروغ فرخزاد:

تنها تو مانده‌ای ای زن ایرانی!  
زین بندگی و خواری و بدبختی  
در بند ظلم و نکبت و بدبختی ...  
خفتن به گور تیره تو را خوشتر  
(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۵۳)

### - بچه‌ها نامیدن زنان و شیء پنداری زنان

یکی از نگرش‌های مردسالارانه و واقعیت‌های سنتی عصر مشروطه و حتی دوره‌های پس از آن، هویت‌بخشی به زنان با واژه‌هایی مانند «خانه و منزل» یا با واژه «بچه‌ها» بود. به این مفهوم که کارکرد اجتماعی زنان، تنها در تولید نسل و اداره منزل خلاصه می‌شد و مردان عامه، برای زن و همسر خود، هویتی مستقل از فرزندان، قائل نبودند؛ به گونه‌ای که در صدا زدن یا معرفی همسر خود، او را «بچه‌ها» خطاب می‌کردند. همین نگاه حقیرانه به زن، مورد اعتراض شدید قائم‌مقامی قرار گرفته است:

نمونه شعر دوره مشروطه: ژاله قائم‌مقامی:

آنکه زن را «بچه‌ها» یا «خانه ما» داده نام  
خاص مردان است این حق‌های از مذهب جدا  
چون تواند دید، کان عورت به مردی آشناست  
مذهب ما گرچه اکنون در کف زورآزماست  
(قائم‌مقامی، ۱۳۷۴، ۶۳)

### - ناقص‌العقل نامیدن زنان

نمونه شعر دوره مشروطه: ژاله قائم‌مقامی:

قسمت ما زین مسلمانان ایمان ناشناس  
غیر اشک گرم و آه سرد و روی زرد نیست ...

اجتماعی هست و نیرویی زنان را در فرنگ  
لیک ضعف روح و نقص فکر و فقد اعتماد  
در دیار ما هم از زن، جمع گردد؛ فرد نیست  
ساخت موجودی ز ما، کش بیش از آن در خورد  
(همان: ۳۳)

#### - حیوان‌پنداری زنان

نمونه شعر دوره مشروطه: *شهنواز آزاد*:

بسی ظلم گردد به ایران‌زمین  
زنان را بهائم، تصور کنند!  
به زن‌های بیچاره، صبح و پسین  
ستم‌ها ز راه تکبر کنند  
(نامه بانوان، ۱۲۹۹، ش ۶، ۲)

#### - شوم نامیدن زنان

نمونه شعر دوره رضا شاه: *زنددخت*:

ای زن! تو خود را در جهان مظلوم خواهی!  
معنای آزادی، ره شادی ندانی!  
خود، خویشتن را همچو جغد و بوم خواهی!  
زین رو برای خویش، قید شوم خواهی!  
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴ و ۴۵)

#### - بی‌ارزش نامیدن زنان

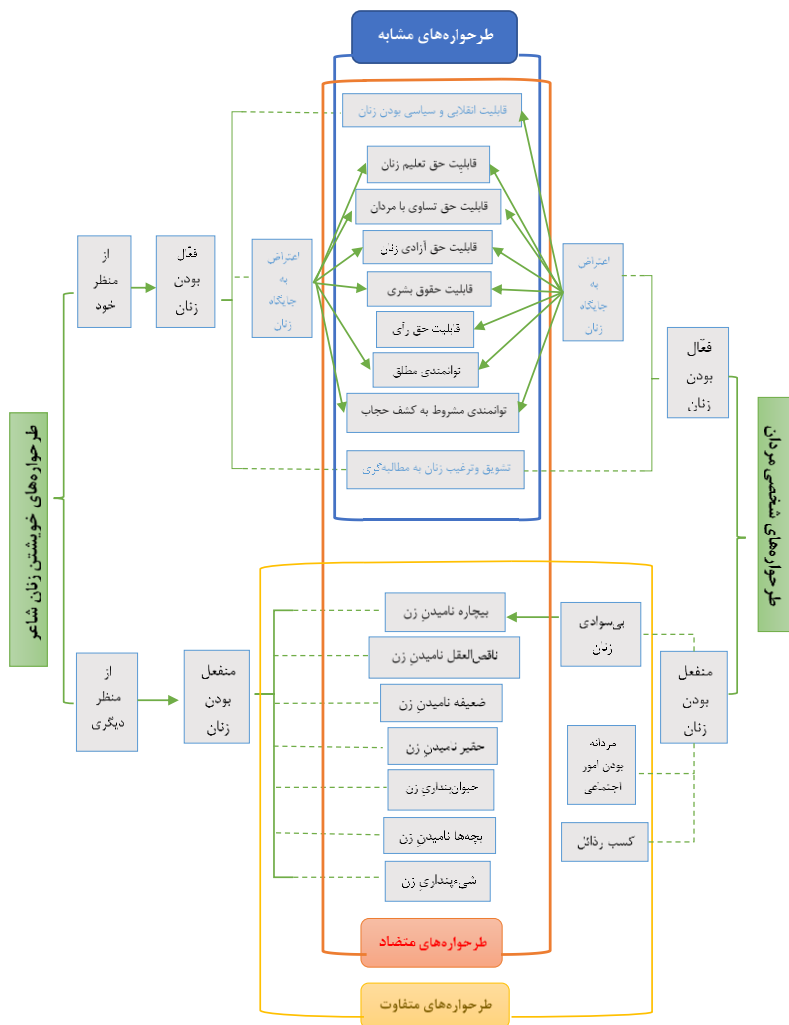
نمونه شعر دوره محمد رضا شاه: *قدسیه لایتی*:

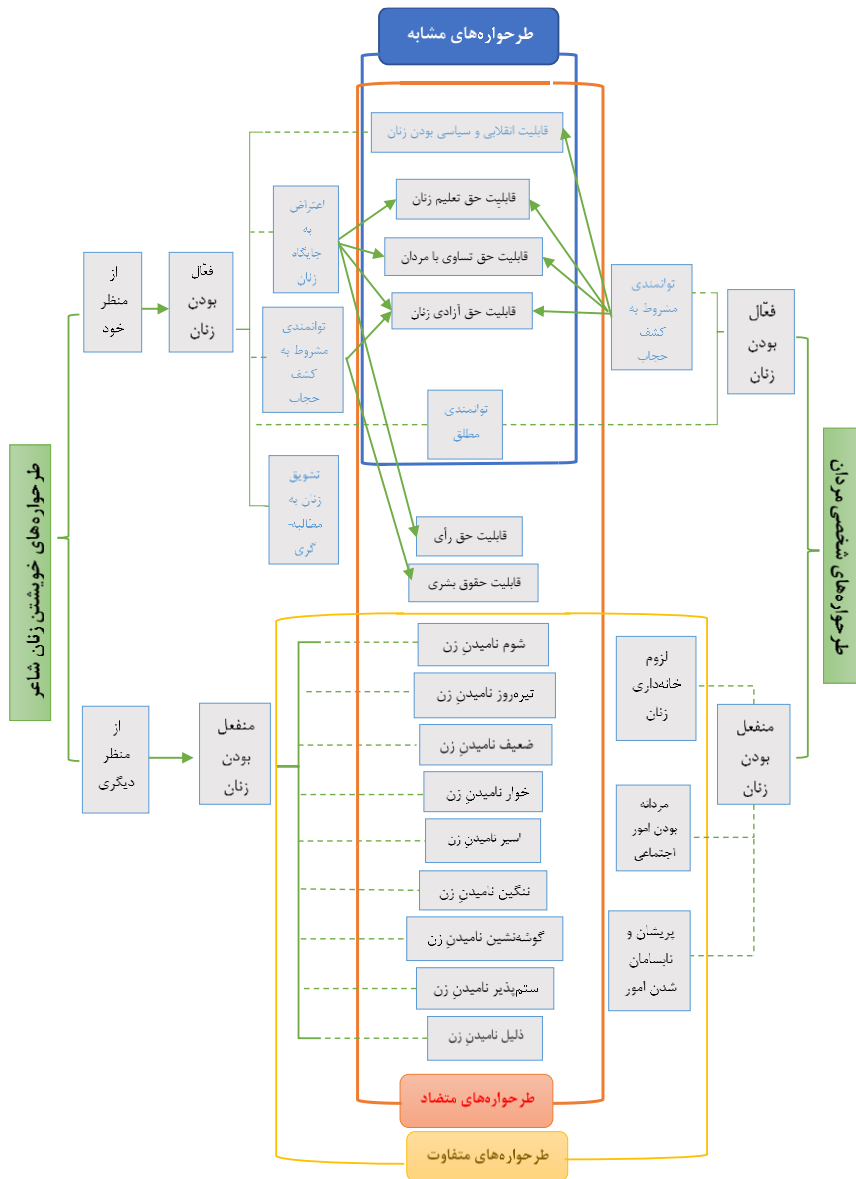
من آن صفرم که هیچ ارزش ندارم!  
جهان تا هست و تا باقیست ارقام  
ولی سرخیل ملیون و هزارم...  
نکاهد ذره‌ای از اقتدارم  
ولی با این همه تعظیم و تکریم  
همان صفرم که هیچ ارزش ندارم!  
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۹۹)

پس از پایان مرحله کشف خرده‌مضمون و مضمون‌ها، اکنون نوبت مرحله سوم یعنی فرایند یکپارچه‌سازی داده‌هاست که از طریق نمودار، نشان داده می‌شود. نمودار هر دوره با توجه به شرایط خاص سیاسی همان دوره، ساخته شده است.

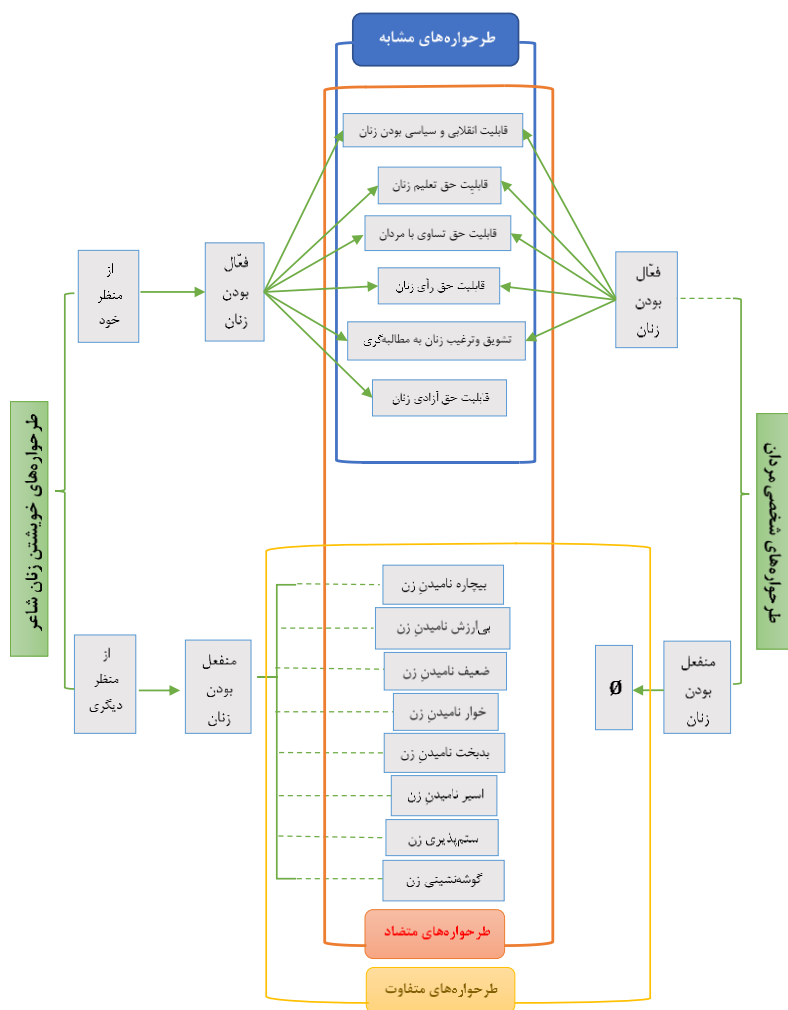


نمودار(۱). رابطه بین طرحواره‌های شخصی مردان شاعر و طرحواره‌های خویش‌نمان شاعر - دوره مشروطه (درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه)





نمودار (۳). رابطه بین طرحواره‌های شخصی مردان و طرحواره‌های خویشتن زنان شاعر - دوره پهلوی دوم (درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه)



۳ - نتیجه‌گیری

در این پژوهش، دیدگاه مردان و زنان شاعر به عنوان فرهیختگان دوره معاصر و بیان نقاط مشابه و متضاد طرحواره‌های آنان، نسبت به مشارکت کل زنان جامعه بررسی شد و نه تطبیق دیدگاه شاعران مرد و زن بر یکدیگر و یا دیدگاه آنان درباره مشارکت زنان شاعر. به عبارت دیگر، زنان شاعر، همچون زنان عامه، بارها تحت تأثیر نگرش‌های سنتی قرار گرفته‌اند و جنسیت خود را به‌عنوان جنسی ناتوان قلمداد کرده‌اند، اما مردان شاعر، نه تنها تحت تأثیر این نگرش مردسالارانه جامعه قرار نگرفته‌اند، بلکه همواره مشوق زنان

جامعه نیز بوده‌اند. با بررسی طرحواره‌های ذهنی مردان و زنان شاعری که به نوعی در اشعار خود به مباحث سیاسی دوره‌ی معاصر پرداخته‌اند، نشان داده شد که:

- اکثریت قاطع شاعران مرد، تحت تأثیر طرحواره «شخصی» خود، زنان جامعه را افرادی توانمند و تأثیرگذار دانسته و معتقد به حضور فعال زنان در جامعه بوده‌اند.
  - شاعران زن، «از منظر دیگری»، دارای طرحواره‌های ذهنی «منفعل» بوده و تحت تأثیر واقعیت‌های تلخ اجتماعی و نگرش سنتی و مردسالارانه جامعه، قرار گرفته‌اند و با همین طرحواره که می‌پندارند علاوه بر جامعه سنتی، همه مردان، جنس زن را بی‌ارزش می‌دانند، در اشعارشان بارها خود یا جنس زن را «ضعیف»، «خوار»، «بیچاره»، «اسیر» و ... نامیده‌اند.
  - شاعران زن، «از منظر خود»، دارای طرحواره‌ی ذهنی «فعال» بوده و جنس زن را توانمند و دارای هدف دانسته و علاوه بر آن که خود در مباحث سیاسی و اجتماعی، دخالت و ورود می‌کنند، با تشویق و ترغیب زنان جامعه، بر حضور فعال آنان در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی تأکید دارند. همچنین نقاط تشابه و تضاد طرحواره‌های شخصی مردان و خویشان زنان، نیز مشخص گردیدند:
  - تشابه: طرحواره‌های شخصی شاعران مرد و طرحواره‌های خویشان شاعران زن (از منظر خود) در کنار یکدیگر، طرحواره‌های مشابهی را تشکیل می‌دهند. (رنگ آبی در نمودارها)
  - تضاد: طرحواره‌های شخصی مردان و طرحواره‌های خویشان زنان (از منظر دیگری)، طرحواره‌های متضاد هستند. (رنگ قرمز در نمودارها)
  - تفاوت: دیدگاه زنان کاملاً متفاوت با مردان است. زنان تصورشان این است که چون مردان، آن‌ها را موجودی ضعیف و بی‌مقدار می‌دانند، آن‌ها نمی‌توانند در مسائل، ورود کنند، حال آن‌که تنها دو شعر در کل دوره معاصر، بیانگر اعتقاد مردان شاعر به ناتوانی زنان و در نتیجه منفعل بودن آنان در عرصه‌های سیاسی بود. (رنگ زرد در نمودارها)
- بنابراین، دلیل حضور کم‌رنگ زنان در فعالیت‌های سیاسی عصر معاصر، مردانه بودن امر سیاست نیست. با بررسی طرحواره‌های ذهنی مردان فرهیخته و شاعر، مشخص شد که زن به عنوان موجودی اجتماعی و سیاسی، در شعر آن‌ها، تصویر مثبت و والایی دارد.
- اما با بررسی طرحواره‌های ذهنی زنان شاعر، ابعاد جدیدتر و ناشناخته‌تری کشف شد. شاعران زن، به عنوان نماینده زنان فرهیخته دوره معاصر، ضمن اعتقاد به قابلیت‌ها و حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی زنان، (طرحواره خویشان از منظر خود)، از آنجا که می‌پندارند زنان از دید مردان، جنسی ضعیف و بی‌مقدار هستند، عطای مشارکت سیاسی را به لقایش بخشیده و حاضر به ورود فعالانه و مشارکت مستقیم در مسائل سیاسی نبوده‌اند. در نتیجه، شاهد کم‌رنگ بودن حضور آنان در عرصه‌های سیاسی دوره معاصر هستیم. از همین رو می‌توان کم‌رنگ بودن حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی را در عامل

«طرحواره خویشتن زنان از منظر دیگری» جستجو کرد. یعنی این عامل می‌تواند بر عدم مشارکت سیاسی زنان تأثیر گذاشته باشد.

## منابع

### کتابها

- آبراهامیان، یرواند. (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر*؛ ترجمه احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتّاحی و لیلایی، تهران: نی.
- اسحاق، محمد. (۱۳۶۳). *سخنوران نامی ایران در تاریخ معاصر*؛ ج ۱. تهران: طلوع و سپروس.
- اعتصامی، پروین. (۱۳۸۱). *دیوان اشعار*؛ به کوشش دکتر حسن احمدی گیوی، تهران: قطره.
- اعتضادی، ملکه. (بی‌تا). *گل‌های من*؛ تهران: علی جعفری.
- ایران‌الدوله. (۱۳۳۶). *بهار جنت؛ اشعار فصل بهار خانم جنت ایران‌الدوله*؛ بی‌جا: وحید.
- ایرج میرزا. (۱۳۵۳). *دیوان*؛ به اهتمام دکتر محمدجعفر محجوب، تهران: اندیشه.
- برقی، سید محمدباقر. (۱۳۷۳). *سخنوران نامی معاصر*؛ ج ۴. قم: خرم.
- براهنی، رضا. (۱۳۶۳). *تاریخ مذکر* (فرهنگ حاکم و فرهنگ محکوم)؛ تهران: اول.
- بشیریه، حسین. (۱۳۷۷). *جامعه‌شناسی سیاسی*؛ تهران: نی.
- بشیریه، حسین. (۱۳۸۲). *آموزش دانش سیاسی* (مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی)؛ تهران: نگاه معاصر.
- بهار، محمدتقی. (۱۳۸۷). *دیوان اشعار*؛ تهران: نگاه.
- بهبانی، سیمین. (۱۳۸۸). *مجموعه اشعار*؛ ج ۴، تهران: نگاه.
- تندری (فانی)، بدری. (۱۳۵۹). *نقش ایام* (دیوان شعر)؛ کانون ادبی حائری.
- جعفریان، رسول. (۱۳۸۳). *داستان حجاب در ایران پیش از انقلاب*؛ تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- حالت، ابوالقاسم. (۱۳۳۶). *پروانه و شبنم*؛ تهران: زوار.
- حسینی گیلانی، سید اشرف‌الدین. (۱۳۷۱). *کلیات جاودانه نسیم شمال*؛ به کوشش حسین نمینی، تهران: اساطیر.
- حقوقی، محمد. (۱۳۹۶). *اخوان ثالث* (شعر زمان ما؛ ۲)؛ چ ۱۷، تهران: نگاه.
- درستی، احمد. (۱۳۸۱). *شعر سیاسی در دوره پهلوی دوم*؛ تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- رعدی آذرخشی، غلامعلی. (۱۳۶۴). *نگاه* (مجموعه‌ای از اشعار)؛ تهران: گفتار.

- ساعی (حریرچیان، محسن). (۱۳۱۵). *نهضت بانوان، به افتخار ۱۷ دی*؛ تهران: بی نا.
- ساناساریان، الیزا. (۱۳۸۴). *جنش حقوق زنان در ایران*؛ ترجمه نوشین احمدی خراسانی. تهران: اختران.
- شاملو، احمد. (۱۳۸۴). *ابراهیم در آتش*؛ ج ۱۰، تهران: نگاه.
- شهریار، سید محمدحسین. (۱۳۴۲). *دیوان شهریار*؛ ج ۱. تهران: خیام.
- شیرازی، زندهدخت. (۱۳۴۶). *زنددخت، پیشاهنگ نهضت آزادی بانوان ایران*؛ به کوشش طلعت بصاری، تهران: طهوری.
- صهبا، ابراهیم. (۱۳۵۹). *دفتر صهبا*؛ ج ۲. تهران: مقدم.
- فرخزاد، فروغ. (۱۳۷۶). *دیوان شعر*؛ ج ۵، تهران: مروارید.
- قائم مقامی، عالم تاج. (۱۳۷۴). *دیوان ژاله*؛ به کوشش احمد کرمی، تهران: ما.
- کراچی، روح انگیز. (۱۳۸۰). *اندیشه نگاران زن در شعر مشروطه*؛ تهران: دانشگاه الزهرا.
- کمالی، حیدرعلی. (۱۳۳۰). *دیوان کمالی*؛ تهران: بی نا.
- لاهوتی، ابوالقاسم. (۱۳۵۸). *دیوان اشعار*؛ به کوشش و مقدمه احمد بشیری، تهران: امیرکبیر.
- مشیرسلیمی، علی اکبر. (۱۳۳۵). *زنان سخنور*؛ ج ۱ و ۲، تهران: مؤسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی.
- مشیرسلیمی، علی اکبر. (۱۳۳۷). *زنان سخنور*؛ ج ۳، تهران: مؤسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی.
- معیری، محمدحسن. (۱۳۸۵). *دیوان کامل رهی معیری*؛ قم: نسیم حیات.

#### مقالات

- باغدار دلگشا، علی و زنجانی زاده، هما. (۱۳۹۷). «نقد نابرابری‌های جنسیتی در اشعار زن‌نگار مندرج در روزنامه نامه بانوان (۱۲۹۹-۱۳۰۰)»؛ *زن در فرهنگ و هنر*، ۱۰(۳)، ۴۳۴-۴۱۵.
- پناهی، محمدحسین و بنی فاطمه، سمیه السادات. (۱۳۹۴). «فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی زنان»؛ *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۶۸، ۷۷-۳۵.
- جوادی یگانه، محمدرضا و عزیزی، فاطمه. (۱۳۸۸). «زمینه‌های فرهنگی و ادبی کشف حجاب در ایران؛ شعر مخالفان و موافقان»؛ *جامعه‌شناسی ایران*، ۱۰(۱)، ۹۹-۱۳۷.
- دادور، رحمت‌الله و حبیبی فتح‌آبادی، مریم. (۱۳۸۷). «بررسی جامعه‌شناختی جایگاه زنان در شعر معاصر فارسی»؛ *فصلنامه تغییرات اجتماعی - فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال*، فروردین، ۱۶(۱)، ۹۷-۸۲.

- رستمی، پروین و ثواقب، جهانبخش. (۱۳۹۸). «اجتماعی‌شدن زنان در عصر پهلوی اول؛ امکان یا امتناع (۱۳۰۴-۱۳۲۰ش)»؛ *تاریخ ایران*، ۱۲(۱)، ۱۷-۴۷.
- Doi: 10.52547/irhj.12.1.17
- زارعی، احمد و میرزایی، خلیل و مهاجری، اصغر. (۱۳۹۸). «رابطه بین خودپنداره و مشارکت سیاسی زنان در شهر تهران در سال ۱۳۸۶»؛ *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۹ (۷۴)، ۱۳۳-۱۶۳.
- زاهد، سید سعید و مردانی، مرضیه. (۱۳۹۰). «مشارکت سیاسی زنان در ایران معاصر (مقایسه دوره پهلوی با جمهوری اسلامی)»؛ *بانوان شیعه*، ۲۷، ۷-۳۶.
- صدقی، حمیده. (۱۳۸۵). «جنبش‌های فمینیستی در ایران دوره پهلوی»؛ ترجمه علی اردستانی، *چپستا*، ش ۲۳۰، صص ۷۷۴-۷۸۷.
- طباطبایی میر، سیدفرزاد و مداحی، محمدابراهیم و احدی، حسن. (۱۳۹۸). «مدل‌یابی روابط ساختاری ویژگی‌های شخصیتی در چشم‌انداز مشارکت سیاسی با میانجی‌گری روابط موضوعی»؛ *فصلنامه راهبرد*، ۹۱، ۸۰-۵۳.
- عاملی، سید سعیدرضا و حجاری، منصوره. (۱۳۹۷). «مطالعه انگاره‌های ذهنی تشکل‌های دانشجویی دانشگاه تهران: انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی و خویش‌نمایی دانشجویی»؛ *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۱ (۳) (پیاپی ۴۳)، ۱۰۳-۱۳۰. Doi: 10.22631/jicr.2018.1953.2524
- عاملی، سید سعیدرضا و حجاری، منصوره. (۱۳۹۸). «مطالعه کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویش‌نمایی در میان دو تشکل دانشجویی؛ «انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی دانشگاه تهران»»؛ *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۵ (۵۴)، ۷۷-۱۰۱. Doi: 10.22034/jcsc.2019.35582
- عباس‌زاده، خداویدی و شبیه‌زاده، عباس. (۱۳۹۵). «سیمای زن در شعر دوره مشروطه به‌ویژه دیوان نسیم شمال»؛ *بهارستان سخن (فصلنامه علمی - پژوهشی ادبیات فارسی)*، ۱۳ (۳۴)، ۱۹۰-۱۷۱.
- علم، محمدرضا و حمیدی‌نسب، منا و حزباوی، سمیره. (۱۳۹۰). «زنان و مشارکت سیاسی»؛ *فصلنامه زن و فرهنگ*، ۳ (۹)، ۹۹-۱۰۹.
- کاوه تلاوکی، مسعود و جعفری، انوش و عباسی، سمیه. (۱۳۹۳). «مقایسه تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران»؛ *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۵ (۱۶)، ۱۲۲-۱۰۷.

- کچویان، حسین و زائری، قاسم. (۱۳۹۰)، «تبیین گفتمانی تبدیل شدن زنان به موضوع سیاست-گذاری‌های رسمی در دوره رضاخان (با تأکید بر نظریه نژادی)»: *زن در توسعه و سیاست* (پژوهش زنان). ۳۸ - ۷، (۲)۹.
- نظری، مینا و علی حسینی، علی و امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و پوررنجبر، مهدیه. (۱۳۹۳). «بررسی رابطه جامعه‌پذیری و مشارکت سیاسی زنان»، *پژوهش‌نامه زنان*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۵ (۱)، ۱۶۱-۱۸۵.
- *نامه بانوان* (روزنامه) (۱۲۹۹). س ۱، ش: ۸-۷-۶.
- ولی‌زاده، نجمه. (۱۳۹۵). «بررسی مقایسه‌ای مشارکت سیاسی زنان در انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: *پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی*.
- هواسی، علی‌اشرف و درخشه، جلال و خستو، رحیم. (۱۴۰۱). «موانع مشارکت سیاسی زنان در جمهوری اسلامی ایران (دوره‌های هفتم، هشتم و نهم)»: *فصلنامه علمی جستارهای سیاسی معاصر*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳(۲)، ۳۳ - ۵۸. Doi: 10.30465/CPS.2021.33396.2616
- منابع اینترنتی:
- بهرامی، محیا. (۱۳۸۸ / ۹ / ۱۲)، ساعت ۱۴:۰۷. «من یک زنم»؛ *وبلاگ آگرین*، پست: ۲۴، در دسترس در: <http://mahayab.blogfa.com/post/24>
- حسینی‌مهر، حجت. (۱۳۹۲ / ۹ / ۱)، ساعت ۱۴:۰۵. «انگاره چیست؟»؛ *وبلاگ انگاره*، پست: ۳، در دسترس در: <http://hosseinimehr2013.blogfa.com/post/3>
- رزما، اسما. (۱۳۹۸ / ۱ / ۲۳)، ساعت ۱۴:۰۱. «انگاره چیست؟»؛ *وبلاگ ارتباطات میان فرهنگی*، پست: ۷، در دسترس در: <http://asmarazma.blogfa.com/post/7>
- منابع لاتین
- King, N, & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. London: Sage, 248 p. Available at: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/interviews-in-qualitative-research/book241444>.
- Nishida, H. (1999). *A cognitive approach to intercultural communication based on schema theory*. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(5), 753-777. Available at: [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00019-X).
- Zelek, Tigist (2005). *Ethiopian Women Lowyers Association the Politic Participation of Women in Ethiopia: Challenges and Prospects*, addisababa. Available at: [https://books.google.com/books/about/The\\_Political\\_Participation\\_of\\_Women\\_in.html?id=UeMvHAAACAAJ](https://books.google.com/books/about/The_Political_Participation_of_Women_in.html?id=UeMvHAAACAAJ).



## Reference

### Books:

- Abrahamian, Yerevan; (2004). Iran between two revolutions: an introduction to the political sociology of contemporary Iran, translated by Ahmad Gol-Mohammadi and Mohammad Brahim Fattahi Valilaei, Tehran: Ney.
- Ishaq, Muhammad; (1984). Renowned speakers of Iran in contemporary history, vol. 1. Tehran: Tolo and Siros.
- Etsami, Parvin; (2001). Divan of Poems, Dr. Hasan Ahmadi Givi's effort, Tehran: Qatre.
- Etizadi, Malake (No Date). My flowers, Tehran: Ali Jafari.
- Iran - Al-Douleh; (1957). Bahar Jannat; Poems of the spring season by Jannat Iran Al-Douleh, without place: Vahid.
- Iraj Mirza; (1974). Divan, under the care of Dr. Mohammad Jaafar Mahjoub, Tehran: Andishe.
- Burqai, Seyyed Mohammad Bagher (1994). Modern Orators, Vol. 4, Qom: Khorram
- Baraheni, Reza. (1984). Masculine history (ruling culture and condemned culture); Tehran: Avval.
- Bashiriyeh, Hossein; (1998). Political Sociology, Tehran: Nei.
- Bashiriyeh, Hossein; (2002). Teaching political knowledge (fundamentals of theoretical and institutional political science), Tehran: Negah e Moaser.
- Bahar, Mohammad Taqi; (2008). Divan Poems, Tehran: Negah.
- Behbahani, Simin; (1388). Collection of poems, Print 4, Tehran: Negah.
- Tondari (Fani), Badri. (1970). Naghsh Ayyam (poetry collection); Haeri Literary Center.
- Jafarian, Rasul; (2004). The story of hijab in pre-revolutionary Iran, Tehran: Islamic Revolution Records Center.
- Halat, Abu al-Qasim; (1957). Parvaneh and Shabnam, Tehran: Zovar.
- Hosseini Gilani, Seyyed Ashraf-al-Din; (1992). The eternal generalities of Nasim Shamal, by the efforts of Hossein Namini, Tehran: Asatir.
- Hoqouqi, Mohammad; (2016). Akhavan e Sales (Poetry of our time; 2), print 17, Tehran: Negah.
- Dorosti, Ahmad; (2001). Political poetry in the second Pahlavi period, Tehran: Islamic Revolution Records Center.
- Radi Azarakhshi, Gholam Ali; (1985). Negah (a collection of poems), Tehran: Goftar.
- Sai (Harirchian, Mohsen); (1936). Women's Movement, In honor of the 17th January uprising, Tehran: No publisher.

- .Sanasarian, Eliza; (2004). Women's rights movement in Iran. Translated by Noushin Ahmadi Khorasani. Tehran: Akhtaran.
- .Shamlou, Ahmad; (2004). Ibrahim Dar Atash, print 10, Tehran: Negah.
- Shahriar, Seyyed Mohammad Hossein; (1963). Diwan Shahyar, Volume 1. Tehran: Khayyam.
- Shirazi, Zanddokht; (1985). Zanddokht, scout of Iran's women's liberation movement. Talat Basari's effort, Tehran: Tahori.
- Sahba, Ibrahim; (1980). Dafter Sahba, vol. 2. Tehran: Moqaddam.
- Farrokhzad, Forough; (1997). Divan Shear, print 5, Tehran: Morwarid.
- Qaim-Maqami, Alam-Taj; (1995). Divan Jhaleh, by the efforts of Ahmad Karami, Tehran: Ma.
- Karachi, Rouh Angiz; (2001). Women thinkers in constitutional poetry, Tehran: Al-Zahra University.
- Kamali, Heydar Ali; (1951). Divan Kamali, Tehran: No publishe.
- Lahouti, Abulqasem; (1979). Divan Poems, the effort and introduction of Ahmad Bashiri, Tehran: Amir Kabir.
- Moshirsalimi, Ali-Akbar; (1956). Women of speech, Volumes 1 and 2, Tehran: Ali-Akbar Elmi Press Institute.
- Moshirsalimi, Ali-Akbar; (1958). Women of speech, vol.3, Tehran: Ali-Akbar Elmi Press Institute.
- Moayyeri, Mohammad Hasan; (2005). Diwan Kamel Rahi Moayyeri, Qom: Nasim Hayat.
- **Articles:**
- Baghdar Delgosha, Ali and Zanjanizadeh, Homa; (2017). "Criticism of Gender Inequalities in the Women's poems written in the newspaper: Nameh Banovan" (1921-1920), Women in culture and art, Autumn, Volume 10, Number 3, pp. 415-434.
- Panahi, Mohammad Hossein; Bani-Fatemeh, Samieh-Al-Sadat; (2014). "Political Culture and Women's Political Participation", Social Sciences Quarterly, 68, 77-35.
- Javadi Yeganeh, Mohammad Reza; Azizi, Fatima; (2009). "Cultural and Literary Contexts of Discovering Hijab in Iran; Poetry of Opponents and Proponents", Iranian Sociological Magazine, 10(1), 137-99.
- Dadvar, Rahmatullah; Habibi Fathabadi, Maryam; (2007). "Sociological study of the position of women in contemporary Persian poetry", Quarterly Journal of Socio-Cultural Changes of Islamic Azad University, Khalkhal Branch, April, 4(1) (16 series), 97-82.

- Rostami, Parvin; Sawaqib, Jahanbakhsh; (2018). "Socialization of women in the first Pahlavi era; possibility or refusal (1320-1304)", *Tarikh Iran*, 12(1), 17-47. Doi: 10.52547/irhj.12.1.17
- Zarei, Ahmad; Mirzaei, Khalil; Mohajeri, Asghar; (2018). "The relationship between self-concept and political participation of women in Tehran in 2016", *Social Welfare Quarterly*, 19 (74), 133-163.
- Zahed, Seyed Saeed; Mardani, Marzieh; (2011). "Women's Political Participation in Contemporary Iran (Comparison of the Pahlavi Period with the Islamic Republic)", *Shia Women*, 27, 7-36.
- Sedqi, Hamida; (2005). "Feminist Movements in Pahlavi Period Iran", translated by Ali Ardestani, Chista Publication, July, vol. 230, pp. 774-787.
- Tabatabai Mir, Seyed Farzad; Madahi, Mohammad Ebrahim; Ahadi, Hassan; (2018). "Modeling the structural relationships of personality traits in the perspective of political participation with the mediation of thematic relationships", *Strategy Quarterly*, 91, 53-80.
- Ameli, Seyyed Saeedreza; Hajjari, Mansoura; (2017). "Study of mental images of student organizations of Tehran University: personal images of Anjuman-e-Islami and self-organization of students", *Iranian Cultural Research Quarterly*, 11 (3) (series 43), 103-130. Doi: 10.22631/jicr.2018.1953.2524
- Ameli, Seyed Saeedreza; Hajjari, Mansoura; (2018). "Qualitative study of personal and self-concepts among two student organizations: "Islamic Association and Basij University of Tehran", *Iranian Association for Cultural Studies and Communication Quarterly*, 15(54), 77-101. Doi: 10.22034/jcsc.2019.35582
- Abbaszadeh, Khodavirdi; Shabih Zadeh, Abbas; (2015). "The image of women in the poetry of the constitutional period, especially Diwan Nasim Shamal", *Baharestan Sokhan (Persian Literature Scientific-Research Quarterly)*, 13(34), 190-171.
- Alam, Mohammadreza; Hamidi Nasab, Mona; Hizbawi, Samira; (2011). "Women and Political Participation", *Women and Culture Quarterly*, 3(9), 99-109.
- Kave Talawaki, Massoud; Jafari, Anoush; Abbasi, Somaya; (2013). "Comparative comparison of women's political participation in the era of constitutionalism, Pahlavi and Islamic Republic of Iran", *Journal of Sociological Studies of Youth*, 5 (16), 107-122.
- Kachuyan, Hossein; Zairi, Qasim; (2017), "Discursive explanation of women becoming the subject of official policies during Reza Khan's era (with

emphasis on racial theory)", *Women in Development and Politics (Women's Research)*. 9(2), 38-7.

- Nazari, Mina; Ali-Hosseini, Ali; Imam Jumezadeh, Seyedjavad; Pourranjabar, Mahdia; (2013). "Investigating the relationship between socialization and political participation of women", *Women's Research Journal, Research Institute of Humanities and Cultural Studies*, 5 (1), 161-185.

- *Women's letter (newspaper)* (1920). 1, Numbers 6, 7, 8.

- Valizadeh, Najmeh; (2015). "A Comparative Study of Women's Political Participation in the Constitutional Revolution and the Islamic Revolution", Master's Thesis, Tehran: Imam Khomeini (RA) Research Institute and the Islamic Revolution.

- Hawasi, Ali Ashraf; Dorakhshe, Jalal; Khastoo, Rahim; (2022). "Obstacles to women's political participation in the Islamic Republic of Iran (7th, 8th and 9th periods)", *Scientific Quarterly of Contemporary Political Studies, Research Institute of Humanities and Cultural Studies*, 13(2), 33-58. Doi: 10.30465/CPS.2021.33396.2616

- **Internet resources:**

- Bahrami, Mahya. (12/9/ 2009, 14:07). "I am a woman"; Agrin Blog, Post: 24, available at: <http://mahayab.blogfa.com/post/24>.

- Hosseini-Mehr, Hojjat (1/9/2013, time 45:21). "What is schema?", schema blog. Post: 3, available at: <http://hosseinimehr2013.blogfa.com/post/3>

- Razma, Asma; (12/4/2019, 01:21), "What is schema?". Intercultural communication blog. Post: 7, URL: <http://asmarazma.blogfa.com/post/7>.

- **English Resources**

- King, N, & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. London: Sage, 248 p. Available at: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/interviews-in-qualitative-research/book241444>.

- Nishida, H. (1999). A cognitive approach to intercultural communication based on schema theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(5), 753-777. Available at: [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00019-X).

- Zelek, Tigist (2005). *Ethiopian Women Lowyers Association the Politic Participation of Women in Ethiopia: Challenges and Prospects*, addisababa. Available at: [https://books.google.com/books/about/The\\_Political\\_Participation\\_of\\_Women\\_in.html?id=UeMvHAAACAAJ](https://books.google.com/books/about/The_Political_Participation_of_Women_in.html?id=UeMvHAAACAAJ).